

Сухова А. В.,
старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВИЙ РІВЕНЬ КОМПОЗИЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ НОВЕЛИ

Анотація. У статті розглянуто формально-змістовий рівень композиції англomовної новели. Особливу увагу приділено аналізу двох компонентів цього композиційного рівня: композиційно-мовленнєвих і архітектоніко-мовленнєвих форм. На основі проведеного аналізу здійснено спробу класифікувати англomовні новели за основними типами.

Ключові слова: англomовна новела, композиція тексту, формально-змістовий рівень композиції, композиційно-мовленнєві форми, архітектоніко-мовленнєві форми.

Постановка проблеми. Об'єкт дослідження – англomовна новела XIX – XX ст. Предмет – формально-змістовий рівень композиції англomовної новели, зокрема композиційно-мовленнєві та архітектоніко-мовленнєві форми, а також їх взаємозв'язок. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю виокремити найпоширеніші типи англomовної новели на основі аналізу її композиційної структури, а саме зовнішньої та внутрішньої структури, що досі не було здійснено в лінгвостилістичному аспекті на матеріалі англomовної новели.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із важливих питань лінгвістики та стилістики, яке привертало увагу багатьох учених, є композиція тексту. Цю проблему досліджували Н.М. Анненкова, Н.С. Валгіна, І.Р. Гальперін, М.Я. Димарський, Л.Г. Кайда, В.В. Одинцов, Л.С. Піхтовнікова, Л.В. Поповська, Т.Д. Похілевич, Б.А. Успенський, О.В. Фурсова, Р. Дітмар, Е.Г. Різел, М.А.К. Халідей і Р. Хасан, А. де Богранд і В. Дресслер та ін. Через чисельність наукових праць, присвячених зазначеній проблемі, існує багато різних підходів до розгляду цього феномена. Природно, що термін «композиція» має велику кількість трактувань; деякі з них різняться, а іноді навіть суперечать одна одній. Тому розглянемо найбільш, на нашу думку, релевантні дефініції.

У загальному значенні композиція тексту – це побудова тексту, яка визначає його цілісність, завершеність та єдність; система, що об'єднує всі елементи і має самостійну змістовність [1, с. 150].

Композиція художнього тексту розглядається нами в лінгвостилістичному аспекті, який передбачає аналіз змісту, що динамічно розгортається і розкривається в зміні та чергуванні різних форм і типів мовлення, які синтезуються в образі автора і його персонажів, утворюючи складну, але цілісну систему експресивно-мовленнєвих засобів. Отже, поняття «композиція» відображає: взаємозв'язок статичного і динамічного аспектів тексту (перший пов'язаний з побудовою, архітектонікою тексту, другий – з логічним розгортанням змісту, рухом ходу думки); процес членування континуума тексту на сегменти, інформативні блоки і об'єднання інформації в межах кожного блоку; внутрішній (смісловий) бік організації тексту і його зовнішній бік (членування на частини, розділи, абзаци тощо) [2, с. 169–170].

Традиційно питанням композиції тексту займалися літературознавці, проте в низці робіт цю проблему висвітлено саме в сучасній лінгвістичній парадигмі.

Так, Л.М. Кольцова зазначає, що композиція художнього тексту є системою об'єднання всіх елементів тексту, зумовленою авторськими інтенціями, жанром і змістом художнього твору. Крім цього, в роботі акцентується увага на тому, що для аналізу композиції необхідно вміти виокремлювати значущі для інтерпретації тексту повтори, що служать основою когезії та когерентності; виявляти семантичні перекликання в частинах тексту; знаходити мовні сигнали, які маркують композиційні частини тексту; співвідносити особливості членування тексту з його змістом і визначати роль дискретних композиційних одиниць у складі цілого; встановлювати зв'язки оповідної структури тексту як його «глибинної композиційної структури» з його зовнішньою композицією [3, с. 24].

Е.Г. Різел, чию концепцію ми беремо за основу аналізу англomовної новели, розуміє композицію як нерозривне поєднання елементів форми і змісту цілісної структури тексту, які матеріально виражаються лінгвостилістичними засобами. Теорія композиції Е.Г. Різел відображає системність цього поняття і конкретизує його, вводячи три композиційні рівні [4, с. 266]:

1) змістовий рівень: внутрішня структура тексту, тобто його ідейно-тематична організація (розвиток дії, сюжетні лінії, мотиви);

2) формальний рівень: зовнішня структура тексту, тобто членування тексту на архітектонічні одиниці (у прозовому тексті – абзац, розділ, глава, частина; у віршованому – строфи, рядки, тематичні блоки, суцільний текст);

3) формально-змістовий рівень: авторська манера зображення (статичний або динамічний опис, авторський коментар, монолог, діалог персонажів).

Класифікацію Е.Г. Різел, яка налічує три зазначені вище рівні композиції, Л.С. Піхтовнікова пропонує розширити ще одним рівнем – образно-символічним, який було досліджено на матеріалі німецьких віршованих байок. Цей рівень охоплює систему певних персонажів та систему мікрообразів. На чолі образно-символічного аспекту стоїть узагальнений образ-символ, що виникає на основі метафори-алегорії через систему персонажів та мікрообразів [5, с. 61].

Всі вищевикладені погляди різних дослідників на композицію тексту не суперечать один одному, а є взаємодоповнюючими, що сприяє детальному всебічному вивченню цього явища.

Слід також зазначити, що кожен рівень композиції несе прагматичне навантаження. Це підтверджує думка В.В. Виноградова: композиція є побудовою, яка, в першу чергу, служить тому, щоб втілити відношення автора до змісту та змусити реципієнта так само відноситися до цього змісту [6, с. 160].

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні формально-змістового рівня композиції англійської новели і виявленні інваріантних моделей англійської новели на основі проведеного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи попередні розвідки щодо композиції тексту, зазначимо, що текст англійської новели відповідає чотирьом існуючим рівням композиції, а саме: змістовому, формальному, формально-змістовому та образно-символічному. На змістовому рівні розгортаються події новели; формальний рівень уособлює поділ новели на частини; формально-змістовий охоплює композиційно-мовленнєві та архітектоніко-мовленнєві форми; образно-символічний знаходить своє відображення лише в окремих новелах, які містять певні символічні образи.

Найбільший інтерес для нас становить дослідження формально-змістового рівня композиції англійської новели, оскільки мовленнєві форми, якими представлено цей рівень, поєднують внутрішню та зовнішню структури тексту.

Композиційно-мовленнєві форми (КМФ), які є однією з двох складових формально-змістового рівня, являють собою двостороннє формування, тобто з одного боку – це форми, в яких у реальній дійсності відбувається процес мислення, а з іншого – це форми комунікації, в яких знання, опредметнені у словесну оболонку, оформлюються в інформацію для адресата. КМФ є найбільш загальними формами, які відображають структуру процесу мислення і способи зв'язку елементів думки між собою. КМФ також постають як модальні єдності, в яких усі складові об'єднуються єдиним відношенням адресанта до предмета висловлювання. Номенклатуру КМФ не уточнено, і залежно від критеріїв виокремлення називається їх різна кількість і різноманітні групи [7, с. 57].

Емпіричний та теоретичний рівні пізнання відбиваються на загальній специфіці текстів, які можуть бути, перш за все, констатувального і аргументативного типу, що реалізуються в різних формах мовлення або способах викладу. Тексти констатувального типу приймають форму опису або повідомлення, аргументативного – форму роздуму [8, с. 46].

Ми також спираємося на цей поділ КМФ, який включає в себе повідомлення, опис та роздум. Кожна з цих форм має власні підтипи, які будуть розглянуті далі.

КМФ «повідомлення» є основною формою інформаційного змісту, сутність якої полягає в зображенні послідовної низки подій або переходу предмета з одного стану в інший. Формальним змістом цієї форми є часова послідовність подій, динамічна зміна фаз і ознак у часі. Отже, ця КМФ за характером предметно-сміслового змісту співвідноситься з процесом, дією, подією і має такі різновиди: повідомлення про подію, повідомлення про переживання, повідомлення про стан і настрої, стисле інформаційне повідомлення [9, с. 79].

Опис є функціонально-смісловим типом мовлення, який зображує предмети та їх ознаки, одночасно співіснуючи в сприйнятті людини. В описі подається стан навколишнього світу і людини, природа, місцевість, інтер'єр, зовнішність тощо. Серед підтипів опису виокремлюють: репродуктивний опис, який відтворює засобами мови фрагменти, картини, події, що безпосередньо сприймаються органами почуттів мовця, і інформативний опис, який повідомляє про предмети та їхні характерні постійні ознаки, які мовець не безпосередньо сприймає, а про існування яких знає; статичний опис, тобто статична картина, яка призупиняє розвиток дії, і динамічний

опис, включений до події і який не призупиняє хід її розвитку [10, с. 60–62].

КМФ «роздум» відповідає формі абстрактного мислення – умовиводу, що виконує особливе комунікативне завдання – надати мовленню аргументованого характеру і оформлюється за допомогою лексико-граматичних засобів причинно-наслідкової семантики. В художніх текстах роздум здебільшого представлено у вигляді вільних невимушених міркувань. Різновидами цієї КМФ є: безпосередній роздум, доказ, підтвердження, обґрунтування, пояснення [10, с. 86–89].

Досліджений нами масив англійських новел демонструє, що КМФ не зустрічаються в «чистому» вигляді, а в кожному окремому тексті виступають у певних комбінаціях. Основу переважної більшості проаналізованих новел складає повідомлення, що дорівнює 85% досліджуваного матеріалу. Як відомо, повідомлення може бути представлено тільки авторською мовою, а голоси персонажів включаються до повідомлення лише у формі невластивої прямої мови. Таким чином, інші 15% становлять новели, більша частина тексту яких містить пряму мову, виражену діалогічним або монологічним мовленням. Різновидом повідомлення, властивим англійській новелі, є повідомлення про незвичайну життєву подію з неочікуваним фіналом, в яке гармонійно вплітаються повідомлення про переживання, стан, настрої персонажів.

Серед новел, в яких превалує КМФ «повідомлення», ми виокремлюємо тексти з елементами опису та роздуму (73%) і тексти з елементами опису, в яких взагалі відсутні роздуми (27%). Отже, в зазначеному типі тексту рідко зустрічається КМФ «роздум». Якщо ж англійська новела включає в себе елементи роздуму, то вони здебільшого розташовані на початку художнього тексту, іноді в середині. Якщо безпосередньо розглядати КМФ «опис», що також виступає у комбінації з повідомленням, слід зауважити, що в більшості випадків описи надаються автором як невеликі вкраплення впродовж усього тексту, тобто динамічний опис переважає над статичним. Репродуктивний та інформативний опис зустрічається майже в однаковому обсязі.

Іншою складовою формально-змістового рівня композиції тексту є архітектоніко-мовленнєві форми (АМФ). Існує два види АМФ: зовнішнє мовлення та внутрішнє мовлення. Зовнішнє мовлення, в свою чергу, поділяється на: монолог, діалог, полілог, конструкції з прямою, непрямою або невластивою прямою мовою. До внутрішнього мовлення входить потік свідомості, внутрішній монолог, аутодіалог, невеликі вкраплення внутрішньої мови [11, с. 170].

В основі АМФ лежать такі взаємовідносини між учасниками комунікації, як односпрямованість і взаємоспрямованість спілкування. У випадку, якщо в комунікативно-мовленнєвому акті активність належить відправнику мовлення, цей акт здійснюється в монологічній формі; у випадку участі в ньому двох або більшої кількості осіб він здійснюється в діалозі або полілозі. Монологічні та діалогічні форми зумовлюють принципово різне мовленнєве оформлення [9, с. 119].

Відомо, що художній текст, в тому числі й новела, складається з авторської і чужої мови. Авторською мовою називають частини тексту, в яких автор звертається до читача від себе, а не через персонажів. Це дозволяє встановити точку зору письменника на змальовуване, його оцінку поставлених у творі проблем [12, с. 32].

У художньому тексті авторська мова будується відповідно до того, кому з учасників комунікативного акту належить мов-

лення. Перший тип мовлення – це висловлювання від першої особи, утворені формами «я/ми», а також за допомогою непрямих засобів вираження «я». Особливість цього типу мовлення полягає у тому, що мовець і авторське «я» співпадають. Вибір такої форми, коли автор передає наратору можливість оповідачі, дозволяє додатково характеризувати особу цього оповідача, передавати його безпосередні погляди, емоції, оцінки тощо. Другий тип мовлення характеризується висловлюваннями від другої особи, головною ознакою яких є неспівпадіння особи, фактично продукуючої мовлення, і автора, тобто висловлювання належать «я», а будуються від другої особи. Сутність цього прийому полягає в тому, що автор запрошує читача уявити себе на своєму місці і зазнати тих самих відчуттів. Це наближає змальовуване до читача, роблячи його більш яскравим і наочним. Третім типом мовлення, в якому, як і в другому, фактичний мовець не співпадає з суб'єктом мовлення, є висловлювання від третьої особи. Загальна структура цього типу мовлення дозволяє безкінечно варіювати стилі викладу – від об'єктивно-безпристрасного до урочисто-поетичного. При цьому застосовуються найрізноманітніші прийоми і засоби індивідуалізації оповідання [13, с. 45–53].

На відміну від авторської, чужа мова є основним конструктивним компонентом структури образу персонажу. Форми мовленнєвого втілення персонажів різноманітні, а їх вибір зумовлено як суб'єктивно – творчим задумом автора, так і об'єктивно – характером самого персонажу [14, с. 168].

Серед типів передачі чужої мови розрізняють пряму, непряму та невластиву пряму мову, які різними способами вплітаються в авторську, виконуючи певні стилістичні функції [13, с. 47–48].

Крім передачі предметного змісту ці три види чужої мови виконують такі функції: дають рух оповіданню; урізноманітнюють авторську мову, надаючи їй різних стилістичних відтінків; посилюють емоційність та експресивність; виражають відношення автора до персонажів; дають додаткову характеристику образів; характеризують ту епоху та соціальну групу, до яких належать персонажі; надають можливість побічно оцінювати поведінку та манеру мовлення персонажів; впливають на адресата, розширюють його інформативність, змінюють емоційний стан та погляди, здійснюють естетичний ефект. Таким чином, чужа мова сприяє реалізації оцінно-характерологічної, експресивно-емоційної, естетичної та комунікативно-інформаційної функцій [15, с. 333].

Досліджений нами текстовий матеріал дозволяє визначити, що англомовній новелі властиве значне переважання авторської мови над чужою мовою. Проаналізовані нами тексти, основу яких складає авторська мова, становлять 85%. Серед них, наприклад, «The Escape» В.С. Моєма, «In a Glass Darkly» А. Крісті, «Dog Star» А.Ч. Кларка, «The Waxwork» А. Барреджа, «The Man and the Snake» А. Бірса, «The Great Keimplatz Experiment» А. Конан-Дойля та ін. Тексти, побудовані загалом на основі чужої мови з невеликими авторськими ремарками, являють собою доволі рідкісне явище і складають 15% опрацьованого нами матеріалу. Серед англомовних новел такого типу є, наприклад, «The Enchanted Profile» О. Генрі, «A Fruitful Sunday» та «Wasps' Nest» А. Крісті.

У новелах із превалюванням авторської мови в різних комбінаціях представлені всі види чужої мови, а саме пряма, непряма та невластива пряма мова. У відсотковому співвідношенні кількість новел, у яких серед видів чужої мови переважає пряма мова, сягає 80%, тобто переважна більшість. Існують також

новели, в яких серед видів чужої мови переважає непряма мова, цей тип англомовної новели дорівнює 20%. Невласне-пряма мова не є поширеною формою мовлення і виявляється взагалі не в усіх новелах.

Оскільки більшість проаналізованих новел містить у собі пряму мову, вважаємо за доцільне спинитися на розгляді односпрямованих і взаємспрямованих відношеннях між учасниками комунікації. За нашими спостереженнями більшу частину прямої мови виражено зовнішнім мовленням дійових осіб: перше місце посідає діалогічне мовлення (65%), друге – монологічне мовлення (35%). Форма, в якій задіяно більше двох осіб, тобто полілог, міститься лише в невеликій кількості англомовних новел. Проте полілогічне мовлення не має значної своєрідності, оскільки зводиться до декількох перехрещених діалогів, тому ми відносимо цю форму до діалогічного мовлення. Поряд із зовнішнім мовленням у досліджуваному типі тексту представлено й внутрішнє мовлення персонажів, зокрема внутрішні монологи, аутодіалоги, невеликі вкраплення внутрішньої мови (найпоширеніший тип).

Важливу роль також відіграє побудова авторського мовлення. В англомовній новелі має місце оповідання від першої та від третьої осіб. У випадках з мовленням від першої особи перед читачем постають три типи наратора: оповідач, який одночасно є другорядним персонажем; оповідач, який водночас є одним із головних персонажів; оповідач-хронікер, який практично не приймає участі в дії новели. У кількісному співвідношенні цей тип мовлення дорівнює 55%. В іншому типі мовлення – від третьої особи, яким представлено 45% проаналізованих нами новел, наратор не персоніфікований, і в такому випадку відбувається безособове хронологічне оповідання. Мовлення від другої особи знаходить своє відображення в англомовній новелі фрагментарно – у вигляді звернення до читача, наприклад: perhaps you have seen, as you know, if you don't mind, and you wonder what will happen, it gives you the opportunity, you see і т. п.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Таким чином, ми проаналізували англомовні новели таких письменників, як О. Генрі, В.С. Моєма, А. Крісті, А.Ч. Кларк, А. Барредж, А. Бірс та А. Конан-Дойль. Дослідивши формально-змістовий рівень композиції художніх текстів зазначених авторів, було здійснено спробу класифікувати англомовну новелу на основі відсоткового співвідношення різновидів КМФ та АФМ у межах кожного окремого тексту і виявити інваріантні моделі. Підсумовуючи вищевикладену інформацію, слід зауважити, що КМФ з'являються в певних комбінаціях у новелах, основу переважної більшості яких складає повідомлення. Отже, ми виокремлюємо два основних типи англомовної новели: 1) новела з превалюванням повідомлення і елементами опису та роздуму; 2) новела з превалюванням повідомлення і елементами опису за відсутності роздуму. Розглядаючи АМФ, ми дійшли висновків, що для англомовної новели характерним є переважання авторської мови над чужою мовою. Існують певні комбінації чужої мови, представлені на тлі авторської, з чого випливає, що англомовну новелу можна поділити на такі типи: 1) новела з превалюванням прямої мови у комбінації з непрямою мовою; 2) новела з превалюванням прямої мови у комбінації з непрямою та невластивою прямою мовою; 3) новела з превалюванням прямої мови у комбінації з прямою мовою; 4) новела з превалюванням непрямої мови у комбінації з прямою та невластивою прямою мовою. Пряма мова у вказаних вище типах англомовної новели пред-

ставлена більше діалогічним мовленням, ніж монологічним. Важливо також звернути увагу на те, що тексти англійської новели відповідають першому та третьому типу мовлення, тобто будуються від першої або третьої особи, причому останній тип складає менший відсоток.

Перспективу дослідження вбачаємо в розгляді прагматичного аспекту всіх рівнів композиції англійської новели, зокрема змістового, формального, формально-змістового та образно-символічного.

Література:

1. Нирё Л. О значении и композиции произведения [Текст] / Л. Нирё // Семиотика и художественное творчество. – М. : Наука, 1977. – С. 125–151.
2. Баженова Е.А. Композиция текста // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожинной; члены редколлегии: Е.А. Баженова, М.П. Котюрова, А.П. Сковородников. – 2-е изд., стереотип. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2011. – С. 168–173.
3. Кольцова Л.М., Лунина О.А. Художественный текст в современной лингвистической парадигме : [учебно-метод. пособие для вузов] / Л.М. Кольцова, О.А. Лунина. – Воронеж : Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного ун-та, 2007. – 51 с.
4. Riesel E. Deutsche Stilistik : учебник [для студентов ин-тов и ф-тов иностр. языков] / E. Riesel, E. Schendels. – М. : Высшая школа, 1975. – 315 с.
5. Пихтовникова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен XVIII в.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л.С. Пихтовникова. – К., 1992. – 338 с.
6. Виноградов В.В. О теории художественной речи / В.В. Виноградов. – М. : Издательство «Высшая школа», 1971. – 240 с.
7. Брандес М.П. Практикум по стилистике немецкого языка [Текст] : учебное пособие / М.П. Брандес. – М. : Высшая школа, 1983. – 144 с.
8. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособие / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
9. Брандес М.П. Стилистика текста : теоретический курс : учебник [для студентов вузов] / М.П. Брандес. – [3-е изд., пер. и доп.]. – М. : Прогресс-Традиция, ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
10. Головкина С.Х., Смольников С.Н. Лингвистический анализ текста / С.Х. Головкина, С.Н. Смольников. – Вологда : Издательский центр ВИРО, 2006. – 124 с.
11. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
12. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов / И.В. Арнольд. – [5-е изд., испр. и доп.] – М. : Флинта, Наука, 2002. – 384 с.
13. Солганик Г.Я. Стилистика текста : [учеб. пособие] / Г.Я. Солганик. – М. : Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
14. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник, практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 496 с.
15. Сухова А.В. Функціонування чужої мови в англійській новелі / А.В. Сухова // Наукові записки. – Випуск 117. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2013. – С. 330–334.

Сухова А. В. Формально-содержательный уровень композиции англоязычной новеллы

Аннотация. В статье рассмотрено формально-содержательный уровень композиции англоязычной новеллы. Особенное внимание уделено анализу двух компонентов этого композиционного уровня: композиционно-речевых и архитектоники-речевых форм. На основе проведенного анализа совершена попытка классифицировать англоязычные новеллы по основным типам.

Ключевые слова: англоязычная новелла, композиция текста, формально-содержательный уровень композиции, композиционно-речевые формы, архитектоники-речевые формы.

Sukhova A. The formal-content compositional level of an Anglophone short story

Summary. The article deals with formal-content compositional level of an Anglophone short story. Special attention is drawn to analysis of two components of this compositional level: compositional and architectonic speech forms. The attempt is made to classify Anglophone short stories into main types on basis of conducted analysis.

Key words: Anglophone short story, text composition, formal-content compositional level, compositional speech forms, architectonic speech forms.